

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи ЗУНУ

Сьорак Анна Миколаївна

**Соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками
бойових дій**

спеціальність освітня програма – Соціальна робота
Кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконала студентка групи _____

Сьорак Анна Миколаївна

_____

підпис

Науковий керівник:

к.пед.н., доцент Яценко Е. М.

_____

підпис

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____

підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, БАТЬКИ ЯКИХ Є УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ	8
1.1. Поняттєво-категорійний аналіз та стан дослідженості піднятої проблеми.....	8
1.2. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій.....	12
1.3. Інституційні основи соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в Україні.....	14
Висновки до 1 розділу.....	17
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, БАТЬКИ ЯКИХ Є УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ	18
2.1. Моніторинг ефективності соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій.....	19
2.2. Комплексна програма соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в контексті освітнього процесу.....	21
2.2. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу дітей в умовах воєнного стану.....	24
Висновки до 2 розділу	30
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Актуальність теми. Війна в Україні спричинила безліч соціально-економічних, психологічних проблем, а також докорінно змінила звичний спосіб життя українців. Особливої уваги набула проблема соціально-психологічного супроводу, захисту та допомоги соціальним групам, окремим людям, зокрема, дітям. Дитячий вік охоплює багато періодів: новонародженого, немовляти, дошкільний період, молодший шкільний вік, середній шкільний вік, старший шкільний вік. Зокрема, у підлітковому віці вирішуються багато глобальних проблем: криза ідентичності (схильність до депресії та суїцидальної поведінки), криза авторитету (наслідки єдиного комплексу - протести проти батька), сексуальна криза, що призводить до емоційного та соціального стресу, який з часом зростає. За останні роки в галузі психології та освіти накопичено велику кількість теоретичних та експериментальних матеріалів, які розкривають особливу роль характеристик особистості в особистісно-професійному розвитку. Проблеми акцентуації характеру також традиційно пов'язували з проблемами поведінки дітей, які мають глибоке історичне коріння.

Соціально-психологічний супровід дітей, які переживають стрес, потребує спеціальної підготовки соціальних педагогів. Ми вважаємо, що дуже своєчасно розробити програму психосоціальної підтримки, яка зможе діагностувати цю проблему на ранній стадії та запровадити ряд заходів для набуття стресостійкості особистості.

Поняття «підтримка» міцно увійшло в словниковий запас психологів і педагогів і використовується як концептуально, так і в практичній діяльності, пов'язаної з вирішенням конкретних проблем. Соціально-психологічний супровід – комплекс профілактичних, виховних, діагностичних і корекційних заходів, спрямованих на формування та реалізацію умов успішної соціалізації.

Процес психосоціальної підтримки інтегрує основні інститути соціалізації: сім'ю та школу. Необхідно підкреслити, що процес товаришування

природним чином сприяє соціальній адаптації та соціалізації особистості дітей, а не штучній постановці перед ним зовнішніх цілей і завдань.

Провідна роль у наданні психосоціальної підтримки дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, належить соціальному педагогу, який висуває до нього певні вимоги: наявність відповідних потреб, професійних та особистісних якостей, таких як комунікабельність, здатність протистояти психологічному стресу, обізнаність з теоретичними основами. Загострення проблем особистості допомагає розвивати навички діагностики психологічного та соціального здоров'я, вироблення рекомендацій, учителям-предметникам, класним керівникам та методів вирішення проблем особистості дітей та їх соціального оточення, а також уміння прогнозувати результати освітньої діяльності та соціального навчання.

Об'єктом дослідження є стрес як соціально-психологічний феномен.

Предметом дослідження є соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій.

Для досягнення цієї мети ми визначили такі **завдання**:

- 1) провести поняттєво-категорійний аналіз та стан дослідженості піднятої проблеми;
- 2) систематизувати теоретичний матеріал з питань соціально-психологічної підтримки дітей, батьки яких є учасниками бойових дій ;
- 3) здійснити моніторинг ефективності соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій;

3) розробити методичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу дітей в умовах воєнного стану.

Методи дослідження: аналіз (теоретичний, методологічний, порівняльний, критичний) предметного змісту різних інформаційних джерел з піднятої проблематики; теоретичний синтез різних підходів, принципів та чинників, які впливають на соціально-психологічної підтримки підлітків, батьки яких є учасниками бойових дій, методи індукції та дедукції; методи порівняння, класифікації та теоретичного узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на основі результатів проведеного наукового дослідження розроблена комплексна програма соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в контексті освітнього процесу, а також, методичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу дітей в умовах воєнного стану. Отримані у процесі дослідження результати можуть бути використані зацікавленими особами задля майбутньої ефективної професійної діяльності. Основні результати дослідження висвітлені в однойменній публікації.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна освітньо-кваліфікаційна (бакалаврська) робота складається з вступу, двох розділів, висновків за розділами, висновків та пропозицій, списку використаних джерел з 28 найменувань, Загальний обсяг роботи становить 35 сторінок, основний зміст викладено на 31 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ БАТЬКИ ЯКИХ Є УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ

1.1. Поняттєво-категорійний аналіз та стан дослідженості піднятої проблеми

Діти, батьки яких є учасниками бойових дій, знаходяться в особливо вразливому становищі, що обумовлено специфічними викликами, з якими вони стикаються. Психологічний і соціальний супровід таких дітей є важливим для їхнього здорового розвитку та адаптації до мирного життя. Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно провести поняттєво-категорійний аналіз, який дозволить чітко визначити основні поняття та категорії, а також оцінити стан дослідженості цього питання. Поняттєво-категорійний аналіз дозволяє систематизувати знання про проблему супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, і виділити ключові поняття та категорії, що складають її основу.

1. Поняття "соціально-психологічний супровід": соціально-психологічний супровід включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення психологічного комфорту, соціальної адаптації та підтримки дітей, які пережили або переживають стресові ситуації, пов'язані з військовими діями.

2. Поняття "діти учасників бойових дій": діти учасників бойових дій – це діти, один або обидва батьки яких беруть або брали участь у військових конфліктах. Вони можуть страждати від психологічних травм, соціальної ізоляції, економічних труднощів та інших проблем.

3. Категорії підтримки: психологічна підтримка: забезпечення психологічної допомоги, індивідуальні та групові консультації, терапія для подолання травматичних переживань. Соціальна підтримка: допомога у соціальній інтеграції, забезпечення участі у громадському житті, підтримка у навчанні та розвитку. Освітня підтримка: надання доступу до якісної освіти, додаткові навчальні програми, психолого-педагогічний супровід у школах.

Медична підтримка: доступ до медичних послуг, спеціалізована медична допомога для подолання фізичних та психосоматичних наслідків стресу.

4. Взаємозв'язки між категоріями: категорії підтримки взаємодіють між собою і утворюють комплексну систему допомоги, яка сприяє гармонійному розвитку дитини. Психологічна підтримка, наприклад, може підвищити ефективність освітньої та соціальної підтримки, а медична допомога – покращити загальний стан здоров'я дитини. Дослідження проблеми супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, набуло актуальності в останні роки у зв'язку з конфліктними ситуаціями в різних регіонах світу, включаючи Україну. Однак, незважаючи на значний прогрес, ця проблема потребує подальшого вивчення та удосконалення. Психологічні аспекти: багато досліджень зосереджуються на впливі військового стресу на психічне здоров'я дітей. Виявлено, що діти учасників бойових дій частіше стикаються з тривожними розладами, депресією, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Потреба у розробці спеціалізованих програм психотерапії для дітей, які пережили втрату батька або матері на війні. Соціальні аспекти: дослідження показують, що ці діти часто стикаються з труднощами у соціальній адаптації, відчують соціальну ізоляцію та стигматизацію. [1, с.7]

Важливо вивчити ефективність різних соціальних програм і заходів, спрямованих на інтеграцію цих дітей у суспільство. Освітні аспекти: необхідність дослідження ефективності різних освітніх підходів та програм для дітей учасників бойових дій. Питання інтеграції психологічної підтримки в освітній процес є актуальним. Вивчення впливу психологічних травм на навчальну успішність та розвиток дітей. Медичні аспекти: - Дослідження медичних наслідків стресу та травм у дітей учасників бойових дій. Потреба в розробці програм медичної реабілітації. Важливість інтегрованого підходу до лікування фізичних та психосоматичних розладів.

Поняттєво-категорійний аналіз та стан дослідженості проблеми супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, свідчать про складність і багатогранність цієї проблеми. [28]

Незважаючи на значні досягнення у вивченні психологічних, соціальних, освітніх та медичних аспектів, існує потреба у подальших дослідженнях і розробці комплексних програм підтримки. Важливо, щоб ці програми враховували індивідуальні потреби дітей та забезпечували їм комплексну допомогу, спрямовану на їхній гармонійний розвиток та успішну соціальну інтеграцію. Співпраця між державними органами, науковими установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами є ключовою для досягнення цих цілей.

Діти, батьки яких є учасниками бойових дій, знаходяться в особливо вразливому становищі, що обумовлено специфічними викликами, з якими вони стикаються. Психологічний і соціальний супровід таких дітей є важливим для їхнього здорового розвитку та адаптації до мирного життя. Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно провести поняттєво-категорійний аналіз, який дозволить чітко визначити основні поняття та категорії, а також оцінити стан дослідженості цього питання. Поняттєво-категорійний аналіз дозволяє систематизувати знання про проблему супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, і виділити ключові поняття та категорії, що складають її основу.

1. Поняття "соціально-психологічний супровід": - Соціально-психологічний супровід включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення психологічного комфорту, соціальної адаптації та підтримки дітей, які пережили або переживають стресові ситуації, пов'язані з військовими діями.

2. Поняття "діти учасників бойових дій": - Діти учасників бойових дій – це діти, один або обидва батьки яких беруть або брали участь у військових конфліктах. Вони можуть страждати від психологічних травм, соціальної ізоляції, економічних труднощів та інших проблем.

3. Категорії підтримки:

- Психологічна підтримка: забезпечення психологічної допомоги, індивідуальні та групові консультації, терапія для подолання травматичних переживань.

- Соціальна підтримка: допомога у соціальній інтеграції, забезпечення участі у громадському житті, підтримка у навчанні та розвитку.

- Освітня підтримка: надання доступу до якісної освіти, додаткові навчальні програми, психолого-педагогічний супровід у школах.

- Медична підтримка: доступ до медичних послуг, спеціалізована медична допомога для подолання фізичних та психосоматичних наслідків стресу.

4. Взаємозв'язки між категоріями: категорії підтримки взаємодіють між собою і утворюють комплексну систему допомоги, яка сприяє гармонійному розвитку дитини. Психологічна підтримка, наприклад, може підвищити ефективність освітньої та соціальної підтримки, а медична допомога – покращити загальний стан здоров'я дитини. Стан дослідженості проблеми Дослідження проблеми супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, набуло актуальності в останні роки у зв'язку з конфліктними ситуаціями в різних регіонах світу, включаючи Україну. Однак, незважаючи на значний прогрес, ця проблема потребує подальшого вивчення та удосконалення. Психологічні аспекти: багато досліджень зосереджуються на впливі військового стресу на психічне здоров'я дітей. Виявлено, що діти учасників бойових дій частіше стикаються з тривожними розладами, депресією, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Потреба у розробці спеціалізованих програм психотерапії для дітей, які пережили втрату батька або матері на війні. Соціальні аспекти: дослідження показують, що ці діти часто стикаються з труднощами у соціальній адаптації, відчувають соціальну ізоляцію та стигматизацію. Важливо вивчити ефективність різних соціальних програм і заходів, спрямованих на інтеграцію цих дітей у суспільство. Освітні аспекти: необхідність дослідження ефективності різних освітніх підходів та програм для дітей учасників бойових дій. Питання інтеграції психологічної

підтримки в освітній процес є актуальним. - Вивчення впливу психологічних травм на навчальну успішність та розвиток дітей. Медичні аспекти: дослідження медичних наслідків стресу та травм у дітей учасників бойових дій. Потреба в розробці програм медичної реабілітації. Важливість інтегрованого підходу до лікування фізичних та психосоматичних розладів. Поняттєво-категорійний аналіз та стан дослідженості проблеми супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, свідчать про складність і багатогранність цієї проблеми. [21]

Незважаючи на значні досягнення у вивченні психологічних, соціальних, освітніх та медичних аспектів, існує потреба у подальших дослідженнях і розробці комплексних програм підтримки. Важливо, щоб ці програми враховували індивідуальні потреби дітей та забезпечували їм комплексну допомогу, спрямовану на їхній гармонійний розвиток та успішну соціальну інтеграцію. Співпраця між державними органами, науковими установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами є ключовою для досягнення цих цілей.

1.2. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали внаслідок військових дій

Війна в Україні спричинила безліч соціально-економічних, психологічних проблем, а також докорінно змінила звичний спосіб життя українців. Особливої уваги набула проблема соціально-психологічного супроводу, захисту та допомоги соціальним групам, окремим людям. Війна є однією з найбільш потенційно руйнівних подій, які може пережити дитина, що призводить до безлічі психологічних та емоційних наслідків. Більш того, війна призводить до мобілізації великої кількості військовослужбовців, отже велика кількість дітей перебуває в сім'ях, де батьки є учасниками бойових дій [1]. Тому професійна

діяльність працівників соціальної сфери у окресленому контексті є надзвичайно значущою.

Кожна шоста дитина у світі (з 468 мільйонів) – живе в зонах активних конфліктів. Для дітей, які переживають воєнні конфлікти, психологічні та емоційні наслідки можуть бути серйозними і травматичними. Дослідження демонструють, що з 7920 дітей, які зазнали війни, 47% боролися з посттравматичним стресовим розладом, 43% – з депресією, а 27% – з тривогою (деякі під час конфлікту, а багато – після). Переживання збройного конфлікту пов'язане з вищими рівнями психологічних і поведінкових станів, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривогу, СДУГ, агресію та ризиковану поведінку [3]. Зазвичай діти, що не перебувають у зоні воєнного конфлікту, переживаючи стресові інциденти, поступово розвивають здатність визначати, що вони відчувають і використовувати міркування та спілкування, щоб впоратися. Але діти, які переживають складну травму, таку як війна і постійну небезпеку, в якій знаходяться їхні батьки, можуть мати труднощі з виявленням обох цих навичок. Коли такі діти відчувають стрес, вони залишаються дезорганізованими когнітивно, емоційно та поведінково і схильні реагувати крайньою безпорадністю, розгубленістю, замкнутістю або гнівом [1]. Ця підвищена емоційна реактивність спостерігається в мозку: мигдалеподібне тіло, де обробляються емоції, стає більш активним у відповідь на негативні емоційні подразники у цих дітей, ніж у дітей, які не отримали травми. Крім того, повторювані токсичні стреси та травми збройних конфліктів можуть вплинути на мозок дитини і фізіологію регуляції стресу дітей і мати наслідки для навчання, поведінки, фізичного та психічного здоров'я на все життя. У зв'язку з цим тема соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, має надзвичайну важливість і актуальність і потребує детального дослідження [5]. Вихователі або інші члени сім'ї, що здатні надати соціально-психологічний супровід дитині, не повинні недооцінювати важливість обговорення війни, враховуючи, що діти здатні відчувати постійну

стурбованість батьків. Саме тому, вирішення проблеми, а не її ігнорування, може мати вирішальне значення для сімей, які є учасниками бойових дій [1].

Щодо соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, то варто розуміти, по-перше, відповідальність, яка існує перед цими дітьми і те, що правильні дії здатні допомогти дітям впоратися з переживаннями про війну. Одним із найважливіших факторів стійкості дітей, які пережили травму, є їхні стосунки з батьками. Наявність присутніх опікунів діє як буфер для дітей. В одному дослідженні 710 підлітків, які пережили війну, ті, у кого не було симптомів поганого психічного здоров'я, частіше мали батьків, які проводили з ними час. Більш того, для цих дітей одним із найсильніших факторів захисту від розвитку депресії, тривоги чи ворожості є відчуття прийняття сім'єю [4].

Окрім близькості опікуна з дитиною, також важливим є саме психічне здоров'я опікунів. Батьки, які постраждали від воєнного конфлікту або є учасниками його, також потребують підтримки не лише для власного психічного здоров'я, але й заради своїх дітей. Відповідно до цього, опікунам важливо використовувати стратегії подолання, щоб регулювати власні емоції. Це може означати зосереджене дихання чи медитацію, або просто зменшити споживання соціальних мереж і новин [5]. Власний стрес або травма дорослого також може призвести до неадаптивної поведінки батьків, тобто вихователі, що зазнають війни, часто менш теплі та жорсткіші по відношенню до своїх дітей і мають гіршу емоційну регуляцію та ще більш схильні до фізичного насильства над своїми дітьми. Проте саме ті діти потребують найбільше тепла та турботи. Такі види батьківської практики, включно з проявом теплоти та чуйності, можуть захищати дітей, які переживають війну. Практики покарання не є ефективними у будь-якому випадку і повинні бути замінені на практики турботливого ставлення до дитини, що відчуває небезпеку. Для дорослого важливо навчитися використовувати схвалення та виражати любов до своїх дітей ефективніше [4].

Під час воєнного конфлікту діти учасників збройних конфліктів можуть намагатися самоізолюватися. У зв'язку з цим, окрім близьких стосунків між дитиною і дорослим, важливо також встановити безпечні, стабільні, піклуючі соціальні стосунки для дитини, оскільки вони також мають вплив на стійкість дітей після травматичного досвіду.

Отже, участь у групі і соціальна підтримка є дуже важливими для розвитку дитини, батьки якої є учасниками бойових дій [2]. У темі соціально-психологічного супроводу, дорослим також не слід давати обіцянок, які вони не зможуть виконати. Дорослі не повинні обіцяти безпеку, коли не здатні її забезпечити. Замість цього, краще дати дитині реальне розуміння усієї ситуації і наголосити на тому, що дорослий зробить все, що в його силах, щоб переконатися, що вони в безпеці. Варто бути реалістами, однак залишатися для дитини образом сили [1].

Також варто наголосити на важливості дотримання розпорядку дня. Одна з проблем, яку створюють батьки, полягає в тому, що коли з дитиною трапляється щось жахливе, вони скасовують усі правила. Такі невербальні сигнали демонструють дитині про те, що сталося щось зовсім жахливе. Однією з важливих психосоціальних реакцій на потенційно травматичну подію є дотримання порядку, регулярність, відсутність винятків, оскільки таке нормальне життя змушує дитину відчувати себе в безпечному місці [4].

У дослідженні теми соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, обов'язковим є ознайомлення дітей зі стратегіями подолання власних емоцій. Це може включати зосереджене дихання, фізичну активність або просте хобі, яке захоплює та дозволяє відпочити від турбот. Крім того, гра здатна відновлювати дітей і допомагати дітям навчатися самовираженню. У результаті надання дітям можливості мати «безпечні місця для ігор», навіть у найскладніших обставинах, є критично важливим [1].

Опрацювання ярликів та обговоренням емоцій є тим, на що також слід звернути увагу у супроводі дітей, які стикнулися з воєнним конфліктом. Коли

діти можуть визначити та зрозуміти свої почуття та почуття інших, то вони краще справляються з психологічною і соціальною травмами, які війна, у свою чергу, залишає. Дорослі можуть підтримати цей процес за допомогою тренінгу з емоцій, який включає співчуття до почуттів дітей, а також допомогу їм говорити про них і розмірковувати про них [5].

Отже, дослідження проблеми соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, продемонструвало, що ці діти, у будь-якому випадку, потребують психологічної і соціальної підтримки від дорослих. У ситуаціях збройних конфліктів міжнародне співтовариство часто зосереджується на швидкому реагуванні (наприклад: переселенні людей і наданні допомоги). Але, враховуючи довгострокові наслідки психологічної травми війни для здоров'я, необхідно також приділяти набагато більше уваги підтримці сімей впродовж наступних місяців і років. Встановлено, що доцільний супровід здатний надати потрібну для дитини підтримку і допомогти розвинути стійкість з досягненням кращих результатів протягом усього життя, допомагаючи батькам подолати їхній власний стрес або надаючи доступ до послуг покращення ментального здоров'я.

Діти, чії батьки є учасниками бойових дій, потребують спеціального соціально-психологічного супроводу через особливі виклики, з якими вони стикаються. Такі діти часто відчують глибокий емоційний стрес, соціальну ізоляцію та невизначеність, що може негативно впливати на їхній розвиток та благополуччя. Врахування цих специфічних потреб є ключовим для розробки ефективних стратегій підтримки. Соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, вимагає комплексного підходу, що враховує їхні унікальні потреби та виклики. Психологічна підтримка, соціальна інтеграція, адаптація навчальних програм і медична допомога є ключовими компонентами цього процесу. Важливо створити систему підтримки, яка забезпечить всебічний розвиток і благополуччя цих дітей, допомагаючи їм долати труднощі та інтегруватися в суспільство. [19]

Психологічні особливості супроводу:

- Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): Діти можуть переживати симптоми ПТСР, пов'язані з тим, що їхні батьки брали участь у бойових діях. Це може включати кошмари, флешбеки, тривогу та уникання ситуацій, які нагадують про травму. - Психологічна підтримка має включати індивідуальні та групові сеанси терапії, спрямовані на опрацювання травматичних переживань та розвиток навичок подолання стресу.
- Тривога і депресія: - Діти учасників бойових дій часто стикаються з підвищеним рівнем тривожності та депресії, особливо якщо батько чи мати зазнали поранень або загинули. Психологи повинні надавати спеціалізовану допомогу, включаючи когнітивно-поведінкову терапію та інші методи, що допомагають дітям впоратися з цими емоційними проблемами.
- Почуття провини та відповідальності: діти можуть відчувати провину за відсутність батька або матері чи вважати себе відповідальними за їхню безпеку. Важливо працювати над цими почуттями через терапевтичні методики, що допомагають дітям зрозуміти і прийняти реальність ситуації.

Соціальні особливості супроводу:

- Соціальна ізоляція: діти учасників бойових дій можуть відчувати себе ізольованими від однолітків через відсутність одного з батьків або через специфіку військової служби. Соціальні працівники мають сприяти інтеграції таких дітей у шкільне та позашкільне середовище, організовувати групи підтримки та залучати їх до громадських заходів.
- Стигматизація та дискримінація: Діти можуть стикатися з негативними стереотипами або упередженнями з боку однолітків або дорослих.
- Необхідно проводити просвітницькі кампанії серед учнів та педагогів для формування толерантного ставлення та розуміння специфіки ситуації таких дітей.

- Підтримка родини: важливо надавати допомогу не лише дитині, але й усій родині, оскільки сімейна система є ключовою для стабільності та благополуччя дитини.
- Психологи та соціальні працівники можуть проводити сімейні консультації, спрямовані на зміцнення родинних зв'язків та підтримку у складних ситуаціях. [14]

Освітні особливості супроводу

1. Адаптація навчальних програм: - Діти учасників бойових дій можуть мати труднощі з навчанням через емоційний стрес або часті зміни місця проживання. - Важливо адаптувати навчальні програми та методи навчання під потреби таких дітей, забезпечувати додаткову педагогічну підтримку.

2. Психолого-педагогічний супровід: - Шкільні психологи та соціальні педагоги мають проводити регулярні консультації з дітьми, відслідковувати їхній емоційний стан та надавати необхідну допомогу. Варто розробляти індивідуальні плани розвитку та підтримки, враховуючи унікальні потреби кожної дитини.

3. Позаурочна діяльність: Залучення до позашкільних заходів, таких як спортивні секції, гуртки, мистецькі студії, допомагає дітям розвивати соціальні навички та зміцнювати психічне здоров'я. Потрібно забезпечити доступність таких заходів для дітей учасників бойових дій.

Медичні особливості супроводу.

Комплексна медична допомога: діти, які зазнали емоційного стресу через участь батьків у бойових діях, можуть мати фізичні та психосоматичні розлади. Важливо забезпечити доступ до медичних послуг, включаючи психіатричну допомогу, при необхідності. Профілактика і лікування: Регулярні медичні огляди та профілактичні заходи допомагають виявляти та лікувати потенційні проблеми на ранніх стадіях. Особливу увагу слід приділяти підтримці здорового способу життя та зменшенню впливу стресових факторів.

1.3 Інституційні основи соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій

Соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, є критично важливим аспектом державної політики та громадянського суспільства в Україні. Військові конфлікти та їхні наслідки впливають на тисячі родин, зокрема дітей, які переживають емоційний і психологічний стрес. Інституційні основи забезпечення підтримки цих дітей в Україні включають систему законодавчих актів, державні та недержавні організації, а також механізми координації зусиль різних інституцій для надання комплексної допомоги. [11, с. 288]

Законодавчі основи

1. Конституція України: - Гарантує права кожної дитини на соціальний захист, освіту та медичне обслуговування. Це є базовим правовим документом, на основі якого формуються всі інші законодавчі акти.

2. Закон України "Про охорону дитинства": - Забезпечує правові гарантії захисту прав і інтересів дітей, зокрема тих, які перебувають у складних життєвих обставинах, включаючи дітей учасників бойових дій.

3. Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту": - Встановлює права та пільги для учасників бойових дій та їхніх сімей, включаючи медичну та психологічну допомогу їхнім дітям.

4. Закон України "Про соціальні послуги": - Регулює надання соціальних послуг і підтримки дітям з особливими потребами, включаючи дітей учасників бойових дій.

Державні інституції та їх роль Міністерство соціальної політики України: - Відповідає за реалізацію державної соціальної політики щодо дітей учасників бойових дій, координує надання соціальних послуг і підтримки. Міністерство освіти і науки України: - Забезпечує реалізацію освітніх програм і заходів, спрямованих на підтримку та адаптацію дітей учасників бойових дій у навчальних закладах. Міністерство охорони здоров'я України: - Забезпечує медичну допомогу та психолого-медико-педагогічний супровід дітей, батьки

яких є учасниками бойових дій. Співпрацює з закладами охорони здоров'я для забезпечення реабілітаційних заходів. Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції: - Забезпечує підтримку ветеранів війни та їхніх сімей, включаючи психологічну допомогу дітям.

Недержавні організації та їх внесок

1. Громадські організації та благодійні фонди: - Наприклад, такі організації як "Повернись живим", "Українська фундація допомоги", "Родина героїв" надають психологічну та матеріальну підтримку дітям учасників бойових дій.

2. Міжнародні організації: - ООН, ЮНІСЕФ та інші міжнародні організації співпрацюють з українськими інституціями для забезпечення програм підтримки та реабілітації дітей, надають гранти та технічну допомогу. Механізми координації. Міжвідомчі робочі групи та комісії створюються для координації зусиль різних міністерств та відом

Інституційні основи соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в Україні Соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, є критично важливим аспектом державної політики та громадянського суспільства в Україні. Військові конфлікти та їхні наслідки впливають на тисячі родин, зокрема дітей, які переживають емоційний і психологічний стрес. Інституційні основи забезпечення підтримки цих дітей в Україні включають систему законодавчих актів, державні та недержавні організації, а також механізми координації зусиль різних інституцій для надання комплексної допомоги.

Законодавчі основи - Конституція України: гарантує права кожної дитини на соціальний захист, освіту та медичне обслуговування. Це є базовим правовим документом, на основі якого формуються всі інші законодавчі акти. Закон України "Про охорону дитинства": забезпечує правові гарантії захисту прав і інтересів дітей, зокрема тих, які перебувають у складних життєвих обставинах, включаючи дітей учасників бойових дій. Закон України "Про

статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту": встановлює права та пільги для учасників бойових дій та їхніх сімей, включаючи медичну та психологічну допомогу їхнім дітям. Закон України "Про соціальні послуги": регулює надання соціальних послуг і підтримки дітям з особливими потребами, включаючи дітей учасників бойових дій.

Моніторинг та оцінка:

- Важливо впроваджувати системи моніторингу та оцінки ефективності програм підтримки, що дозволить вчасно коригувати заходи і підвищувати їх результативність. Інституційні основи соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в Україні включають законодавчу базу, діяльність державних і недержавних організацій, а також механізми координації їх зусиль. Врахування особливих потреб таких дітей, забезпечення комплексної підтримки та вирішення поточних викликів є ключовими для забезпечення їх благополуччя та гармонійного розвитку. [16, с. 179]

Висновки до 1 розділу

Інституційні основи соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в Україні включають законодавчу базу, діяльність державних і недержавних організацій, а також механізми координації їх зусиль. Врахування особливих потреб таких дітей, забезпечення комплексної підтримки та вирішення поточних викликів є ключовими для забезпечення їх благополуччя та гармонійного розвитку.

Теоретичні основи психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, базуються на інтеграції кількох ключових концепцій і підходів, що забезпечують всебічний підхід до їхнього емоційного, соціального та психічного благополуччя. Центральними є теорії психологічної травми та посттравматичного стресового розладу (ПТСР), які допомагають зрозуміти, як військові дії впливають на психіку дітей, викликаючи тривожні розлади,

депресію та інші емоційні порушення. Важливим є системний підхід, який розглядає дитину в контексті її сім'ї, школи та громади, підкреслюючи необхідність взаємодії з батьками, педагогами та соціальними працівниками для ефективної підтримки. Теорія прив'язаності підкреслює важливість стабільних і безпечних відносин з батьками та іншими дорослими, а розвивальна психологія допомагає адаптувати методи психологічного супроводу відповідно до вікових особливостей дітей. Соціальна підтримка та ресурсний підхід акцентують значення соціальних зв'язків, інтеграції в суспільство та зміцнення внутрішніх ресурсів дитини та її сім'ї. Отже, психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, повинен базуватися на комплексному підході, що враховує різні аспекти їхнього розвитку та соціального оточення, забезпечуючи їхнє гармонійне зростання та благополуччя.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, БАТЬКИ ЯКИХ Є УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ

2.1. Моніторинг ефективності соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій

Моніторинг ефективності соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, є важливим аспектом, що сприяє їхній успішній адаптації та розвитку. Такі діти часто стикаються з підвищеним рівнем стресу, емоційними та поведінковими труднощами, що вимагає цілеспрямованої підтримки з боку спеціалістів. Соціально-психологічний супровід передбачає надання комплексної допомоги, що включає психологічні консультації, соціальну підтримку, а також організацію різних заходів, спрямованих на покращення емоційного стану та соціальних навичок дитини. Для оцінки ефективності цього супроводу важливо здійснювати регулярний моніторинг, який може включати як кількісні, так і якісні методи дослідження. [6]

Кількісні методи можуть охоплювати різні форми опитування та тестування, спрямовані на виявлення змін у психологічному стані та поведінці дітей. Наприклад, можна використовувати стандартизовані психологічні тести для вимірювання рівня тривожності, депресії, самооцінки тощо. Також корисним є опитування батьків і вчителів, які можуть надати додаткову інформацію про поведінкові зміни у дітей. Якісні методи моніторингу включають інтерв'ю з дітьми, їхніми батьками та спеціалістами, які здійснюють супровід. Ці методи дозволяють глибше зрозуміти особливості переживань дитини, її емоційний стан та соціальні взаємини. Крім того, важливим аспектом є спостереження за дітьми під час групових занять, тренінгів та інших заходів, що проводяться в рамках супроводу. Це дає можливість оцінити ефективність методів роботи в реальних умовах та внести необхідні корективи. [5]

Результати моніторингу допомагають виявити сильні та слабкі сторони соціально-психологічного супроводу, визначити найбільш ефективні методи та підходи, а також адаптувати програму допомоги відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини. Важливо також враховувати культурні та соціальні особливості сімей, щоб забезпечити максимально індивідуалізований підхід.

Регулярний моніторинг, що включає кількісні та якісні методи дослідження, дозволяє вчасно виявляти та коригувати проблемні аспекти, забезпечуючи індивідуалізований підхід до кожної дитини. Результати моніторингу сприяють покращенню емоційного стану та соціальних навичок дітей, допомагаючи їм успішно адаптуватися до умов, спричинених участю їхніх батьків у бойових діях. Таким чином, моніторинг є критично важливим елементом, що забезпечує ефективність соціально-психологічного супроводу та сприяє гармонійному розвитку дітей.

Таким чином, моніторинг ефективності соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, є невід'ємною складовою процесу надання допомоги. Він дозволяє забезпечити високий рівень підтримки та сприяє гармонійному розвитку дітей, допомагаючи їм подолати труднощі, пов'язані з бойовим досвідом їхніх батьків. [7, с.152]

2.2. Комплексна програма соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, в контексті освітнього процесу

Криза, яка охопила країну, безпосередньо вплинула на батьків, особливо на виконання ними батьківських обов'язків, що, природно, позначається і на дітях. Протягом цього часу можливості та здібності працювати, любити та насолоджуватися життям зменшуються або скомпрометовані. Кризи виникають тоді, коли під тиском життєвих обставин дають збій звичні механізми ефективного протистояння кризам.

Прислухаючись до того, що відбувається, батьки можуть знайти способи допомогти своїм дітям впоратися зі своїми емоціями. Дітям набагато легше, якщо з ними можуть бути батьки. Дорослі, які можуть поговорити з дітьми про

подію та зрозуміти їхні почуття, можуть допомогти дітям пережити травматичний стрес з меншими втратами. [4, с. 416]

Поради батькам щодо попередження стресових ситуацій у дітей:

- Організуйте дитині можливість «зняти» напругу – спорт, танці, активна гра;
- Скористайтеся цією можливістю, щоб обійняти, торкнутися, потримати дитину за руку, зробити масаж або покласти на неї руки;
- Плече. Позитивний фізичний контакт дуже допомагає зняти напругу;
- Поговоріть зі своєю дитиною про почуття, які вона переживає чи відчуває. Можна помітити, що багато людей відчувають тривогу, страх, злість і безпорадність. Ці почуття є нормальною реакцією людини на складні ситуації;
- Будь-якій людині, навіть маленькій дитині, потрібні пояснення того, що відбувається. Їй важливо зрозуміти, чому батьки хвилюються, зляться і сумують. Що відбувається вдома, в місті. Намагайтеся пояснювати коротко (4-5 речень) і спокійно;
- Що стосується почуття страху, важливо запевнити дітей, що страх є природним. Сміливі можуть і боятися. Однак їм вдається впоратися зі своїми страхами. А ще дитина дуже сміливий і сильний, тож у нього це точно вийде;
- Продовжуйте сподіватися на краще;
- Якщо ви вважаєте, що реакція вашої дитини надмірна або збентежує вас, якщо симптоми повторюються без особливих змін, і якщо ви стурбовані, поговоріть з психотерапевтом. [12, с.144]

Важливу роль у нормалізації психологічного стану дитини, яка втратила одного з батьків через перебування в зоні АТО, відіграє соціально-психологічна робота з усією родиною. Адже внаслідок травми стосунки між дітьми та батьками руйнуються і між батьками та дітьми виникає симбіотичне або вимушене відчуження. [21]

У випадку дитини з розладом поведінки один з батьків відчуває себе некомпетентним і безсилим і несвідомо сприяє зміцненню негативних

стереотипів поведінки: потурає примхам дитини, надмірно реагує на будь-які скарги, часті реакції, які захищають її від найменших труднощів. в житті. На відміну від дорослих, діти швидше повертаються до нормального емоційного стану завдяки більшій психологічній гнучкості та адаптивності. Стан батьків змінюється повільніше, що перешкоджає нормалізації психічного стану дитини.

Хоча батьки піклуються про допомогу своїм дітям, відсутність критичного ставлення до психічного та емоційного стану особи часто залишає їх Уникайте психологічної самопомоги. [24, с.207]

Кожна сім'я має свою особливу ситуацію і тому потребує індивідуального підходу, але важливо дотримуватися основних етапів роботи з сім'єю:

Етап 1: Соціальний супровід починається на основі результатів соціального обстеження та інформації, що підтверджує проблеми в сім'ї.

Етап 2: Психосоціальна підтримка починається, коли соціальний педагог відвідує сім'ю або окрему людину для всебічного вивчення та оцінки потреб сім'ї або дитини. У комплексному обстеженні соціальні педагоги вивчають:

- здоров'я, розвиток і виховання дитини та ставлення до неї;
- думки членів сім'ї чи дітей про проблеми та потреби та шляхи їх подолання;
- матеріальні, соціальні та інші можливості для подолання складних життєвих обставин.

3 етап: познайомитися з членами сім'ї та їх оточенням, поговорити з дітьми, оцінити умови їх проживання;

З першого візиту в сім'ю педагог зрозуміє, які стосунки існують між членами сім'ї, яка психологічна атмосфера в сім'ї і як вона впливає на емоційний стан дитини.

4 етап: Вивчення причин сімейних труднощів, сімейних особливостей, ціннісних орієнтацій;

На цьому етапі соціальний педагог проводить причинно-наслідковий аналіз сімейної ситуації та емоційного стану її членів за результатами роботи з

сім'єю. За результатами комплексного аналізу сім'ї та результатами діагностики дитини складається карта психосоціального супроводу дитини.

Етап 5: Розробіть особистий план роботи з родиною.

Цілеспрямоване і чітке планування допомагає соціальним педагогам уникнути багатьох помилок і негативних явищ у своїй роботі. Добре обґрунтований план дозволяє окреслити ваше загальне бачення та конкретні методи вирішення поставлених завдань корекції та відновлення. Планування слід розглядати як важливий компонент соціально-психологічної підтримки, залежно від ефективності та результативності планових зусиль. [10, с.46]

6 етап: Співпраця з відповідними організаціями та установами (освітою, дошкільними закладами, сімейними молодіжними центрами, службами у справах дітей, ювенальною кримінальною міліцією).

Соціальний працівник повинен усвідомлювати, що не всю роботу з дітьми та сім'ями повинен виконувати він сам. Велика частина роботи доручається представникам інших галузей, секторів і послуг.

7 етап: Здійснення поточних та контрольних відвідувань на дому;

8 етап: Заключний етап, підведення підсумків роботи з членами сім'ї.

На цьому етапі соціальний педагог припиняє присутність дитини, але продовжує дистанційне спостереження за родиною. [17]

2.2. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу дітей в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану діти особливо вразливі до психоемоційних та соціальних труднощів. Для забезпечення ефективного соціально-психологічного супроводу необхідно враховувати ряд ключових аспектів. Перш за все, важливо створити безпечне середовище, де діти зможуть відчувати себе захищеними та підтриманими. Це може включати організацію спеціальних просторів для відпочинку та ігор, забезпечення регулярного харчування та медичної допомоги. Важливою складовою є надання емоційної підтримки дітям через індивідуальні та групові консультації з психологами. Спеціалісти повинні

використовувати методи активного слухання, емпатії та безумовної підтримки, щоб допомогти дітям виразити свої емоції та переживання. Психологічна підтримка має бути спрямована на розвиток навичок саморегуляції та стресостійкості у дітей. Це можна досягти через використання різних технік релаксації, таких як глибоке дихання, медитація та вправи на зосередження уваги. Особливу увагу слід приділити роботі з травмою. Для цього можуть бути використані методи когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії та інших підходів, які допомагають дітям переробити та інтегрувати травматичний досвід. Соціальна підтримка є не менш важливою. Необхідно забезпечити умови для соціалізації дітей, організовуючи групові заняття, ігри та заходи, які сприяють формуванню підтримуючої спільноти. Важливо також залучати родини дітей до процесу підтримки, надаючи їм необхідні знання та навички для ефективної допомоги своїм дітям. [13, с.213]

Співпраця з батьками та опікунами може включати освітні семінари, групи підтримки та індивідуальні консультації. Для підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу в умовах воєнного стану необхідно також забезпечити підготовку та підтримку спеціалістів. Це включає регулярне навчання та супервізії для психологів, соціальних працівників та педагогів. Важливо, щоб фахівці мали доступ до сучасних методик та інструментів, а також могли обмінюватися досвідом та підтримувати один одного в професійній спільноті. Систематичний моніторинг та оцінка ефективності наданих послуг є необхідними для постійного покращення роботи. Це може включати збір зворотного зв'язку від дітей, їхніх родин та спеціалістів, а також використання кількісних та якісних методів оцінки результатів. На основі отриманих даних необхідно коригувати та адаптувати підходи до роботи з дітьми, щоб забезпечити максимальну ефективність соціально-психологічного супроводу. [28]

Загалом, підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу дітей в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що враховує як психологічні, так і соціальні аспекти підтримки. Важливо створити безпечне та

підтримуюче середовище, надавати емоційну та соціальну підтримку, залучати родини та забезпечувати постійну підготовку фахівців. Лише за таких умов можна досягти значного покращення якості життя дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. [14]

Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу дітей в умовах воєнного стану мають на меті забезпечити комплексний та індивідуалізований підхід до надання допомоги, спрямований на покращення їхнього емоційного стану та соціальної адаптації.

1. Індивідуальна оцінка потреб дитини: Проведення детальної діагностики психологічного стану та виявлення індивідуальних потреб кожної дитини. Використання стандартизованих тестів та опитувальників для визначення рівня стресу, тривожності, депресії та інших емоційних проблем.
2. Професійний розвиток спеціалістів: Регулярне підвищення кваліфікації фахівців, що надають соціально-психологічну допомогу. Проведення тренінгів та семінарів щодо новітніх методик роботи з дітьми, які пережили травматичні події.
3. Комплексний підхід: Залучення мультидисциплінарних команд, що включають психологів, соціальних працівників, педагогів та медичних працівників для всебічної підтримки дітей.
4. Психоедукація для батьків: Проведення освітніх програм для батьків, щоб допомогти їм краще зрозуміти емоційні та поведінкові потреби своїх дітей, а також навчити їх ефективним стратегіям підтримки.
5. Групова робота та арт-терапія: Організація групових занять та терапевтичних сесій, зокрема арт-терапії, музикотерапії та інших видів творчої діяльності, що сприяють зниженню рівня стресу та покращенню емоційного стану дітей.
6. Розвиток соціальних навичок: Проведення тренінгів з розвитку соціальних навичок та комунікації для дітей, що допомагають їм

будувати здорові взаємини та ефективно взаємодіяти з однолітками та дорослими.

7. Моніторинг та оцінка ефективності: Впровадження системи регулярного моніторингу та оцінки ефективності соціально-психологічного супроводу. Використання анкетування, спостереження та інтерв'ю для збору даних про зміни в психологічному стані та поведінці дітей.
8. Створення безпечного середовища: Забезпечення фізичної та психологічної безпеки дітей у навчальних закладах та місцях проживання. Організація зон відпочинку та психологічної розрядки.
9. Співпраця з громадськими організаціями: Активна взаємодія з неурядовими організаціями та волонтерами для забезпечення додаткових ресурсів та підтримки дітей і їхніх родин.
10. Інформаційна підтримка: Надання актуальної інформації про доступні ресурси та послуги для дітей та їхніх родин. Створення інформаційних матеріалів та проведення консультацій. Ці рекомендації спрямовані на створення комплексної системи підтримки, яка забезпечить ефективну допомогу дітям, батьки яких є учасниками бойових дій, та сприятиме їхньому гармонійному розвитку в умовах воєнного стану.

Висновки до 2 розділу

Методи підтримки дітей, чий батьки є військовослужбовцями, є надзвичайно важливими для забезпечення їхнього психологічного та емоційного благополуччя. Аналіз різних підходів показує, що ефективними є як індивідуальні, так і групові методи підтримки, що включають психологічне консультування, участь у соціальних та рекреаційних заходах, а також освітні програми. Важливою складовою підтримки є також створення спільнот, де діти можуть обмінюватися досвідом та отримувати взаємну підтримку. Співпраця між школами, громадськими організаціями та військовими структурами є ключовою для реалізації цих методів. Такий комплексний підхід допомагає

дітям легше адаптуватися до змін у сімейній динаміці, знижуючи рівень стресу та підвищуючи їхню життєстійкість.

Підтримка дітей в умовах війни є надзвичайно важливою для їхнього психологічного, емоційного та соціального благополуччя. Військові конфлікти створюють складні та стресові умови, які можуть вплинути на розвиток дитини. Підтримка допомагає зменшити негативні наслідки стресу, сприяє стабільності в повсякденному житті та забезпечує необхідну допомогу у подоланні травматичних переживань. Це також сприяє зміцненню психічної витривалості дітей та їхньої здатності адаптуватися до змін, підтримуючи їхній загальний розвиток і благополуччя в умовах невизначеності та небезпеки.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, є надзвичайно важливим елементом забезпечення їхнього здорового розвитку та благополуччя. Ці діти стикаються з унікальними викликами, пов'язаними з психологічним стресом, соціальною ізоляцією та емоційною нестабільністю через участь їхніх батьків у військових конфліктах. Розуміння цих викликів і надання адекватної підтримки є ключовими завданнями для психологів, соціальних працівників, педагогів та всього суспільства. Основи соціально-психологічного супроводу таких дітей ґрунтуються на кількох теоретичних підходах. Психологічні теорії травми та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) допомагають фахівцям розуміти глибину емоційних і психічних ушкоджень, які можуть переживати діти. Важливим є застосування різних методів терапії, таких як когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія та ігрова терапія, які допомагають дітям опрацювати свої переживання та зменшити рівень стресу. Системний підхід є необхідним для ефективної роботи з такими дітьми, оскільки він розглядає дитину в контексті її сім'ї, школи та ширшого соціального середовища. Взаємодія з батьками, педагогами та соціальними працівниками є важливою для створення підтримуючої мережі, яка допомагає дітям відчувати безпеку та стабільність. Важливим аспектом цього підходу є проведення сімейних консультацій, що сприяють зміцненню родинних зв'язків та покращенню комунікації між членами сім'ї. Теорія прив'язаності підкреслює важливість стабільних і безпечних відносин для емоційного розвитку дитини. Діти, які мають стабільні відносини з батьками або іншими дорослими, менш схильні до тривожних та депресивних розладів. Тому важливо, щоб соціально-психологічний супровід включав заходи, спрямовані на зміцнення прив'язаності та створення почуття безпеки для дітей. Розвивальна психологія також грає ключову роль у формуванні програм підтримки, оскільки вона враховує вікові особливості дітей та їхні потреби на різних етапах розвитку. Це дозволяє адаптувати методи психологічного супроводу та забезпечити індивідуальний

підхід до кожної дитини. Наприклад, молодші діти можуть потребувати більше гри та творчих методів, тоді як підлітки можуть краще реагувати на розмовні терапії та когнітивні підходи. Соціальна підтримка є ще одним важливим компонентом соціально-психологічного супроводу. Важливо створювати умови для соціальної інтеграції дітей у громаду, організовувати групи підтримки, соціальні заходи та залучати дітей до громадської діяльності. Це допомагає зменшити почуття ізоляції та сприяє формуванню позитивних соціальних зв'язків, що, в свою чергу, підтримує емоційне здоров'я дитини. Ресурсний підхід акцентує увагу на виявленні та зміцненні внутрішніх ресурсів дитини та її сім'ї. Це включає розвиток навичок подолання стресу, зміцнення самовпевненості та навчання ефективним стратегіям вирішення проблем. Психологи та соціальні працівники повинні допомагати дітям і їхнім сім'ям виявляти та використовувати свої сильні сторони для подолання складних ситуацій. Таким чином, соціально-психологічний супровід дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, вимагає комплексного та багатостороннього підходу, що враховує їхні унікальні потреби та виклики. Застосування різних теоретичних підходів дозволяє створити ефективні програми підтримки, які забезпечують всебічний розвиток і благополуччя цих дітей. Важливо, щоб державні інституції, громадські організації та фахівці у сфері психології та соціальної роботи працювали разом для створення умов, що сприяють психологічному здоров'ю та соціальній інтеграції дітей, батьки яких є учасниками бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаєв Н.А. Соціально-психологічні аспекти адаптації особистості в умовах військової діяльності. Проблеми загальної та педагогічної психології: 36 наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С.Д. Максименка. Київ: ГНОЗІС, 2005. Т. VII. Ви. 5, С. 6-10.
2. Актуальні проблеми соціальної адаптації військовослужбовців та членів їх сімей. Під. ред. В.Рубцова. Київ. 2011. 346 с.
3. Бочкор Н.П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. К. : МЖПЦ «ЛаСтрада-Україна», 2014. 84 с.
4. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів : Видавництво Старого Лева. 2015. 416 с.
5. Дитяча реабілітація в Україні в умовах війни. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/ditjacha-reabilitacija-v-ukraini-v-umovah-vijni> (дата звернення 02.04.2024)
6. Дитячий фонд ООН, ЮНІСЕФ, Україна. Експрес-оцінка соціально-психологічного розвитку дітей Донецької області. URL: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assessment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua.pdf (дата звернення 14.03.2024)
7. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту : практ. посіб. І. О. Корнієнко, І. М. Лісовецька, Ю. А. Луценко, Д. Д. Романовська. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
8. Журавльова Н. Ю. Особливості формування підтримуючих стосунків у психотерапевтичній роботі з сім'ями ветеранів URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708934> (дата звернення: 07.03.2024).
9. Козлов В.В. Робота з кризовою особистістю. Просвіта, 2003. – 302 с

10. Кокун О. М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни» : препринт. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с.
11. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : метод. посіб. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 288 с.
12. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с
13. Лисенкова І. П. Психологічні дослідження емоційної сфери дітей з когнітивними порушеннями. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки. 2018. № 3. С. 211–215.
14. Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні : концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. Політичний менеджмент. 2009. № 5. С. 150-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18 (дата звернення: 28.03.2024).
15. Люта О. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців – учасників бойових дій. URL: <https://narkosumy.lic.org.ua/statti/posttravmatychnyjstresovyjrozladuvijskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv-bojovyh-dij/> (дата звернення: 02.11.2022).
16. Надання медико-соціальних послуг дітям та молоді на основі дружнього підходу: Методичні рекомендації. О. А. Голоцван, С. І. Осташко, О. М. Мешкова та ін. Київ : Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), 2008. 179 с.
17. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf> (дата звернення: 22.03.2022).
18. Основи психологічного консультування (лекційний курс) : навч.-метод. посіб. / уклад. Б. А. Якимчук, І. П. Якимчук. Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. 204 с.

19. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали внаслідок військових дій. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-osoblivosti-socialno-psihologichnogo-suprovodu-ditey-yaki-postrazhdali-vnaslidok-viyskovih-diy-70165.html> (дата звернення 02.04.2014)

20. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. С 10–11.

21. Поради родинам учасників бойових дій. 11. 02. 2018. URL: <https://life-after-ato.com.ua/post/351> (дата звернення: 17.03.2024).

22. Програма психологічної реабілітації та допомоги дітям під час війни, які постраждали від російського вторгнення. URL: <https://biloruska.foundation/mentalne-zdorovia/>

23. Пророк Н. В., Кондратенко Л. О. Психологічні особливості роботи вчителя початкової школи з дітьми, постраждалими внаслідок бойових дій. Досвід України та країн Європейського Союзу у вирішенні актуальних проблем психології в сучасних соціально-політичних умовах: збірник наукових статей / за ред. С. Д. Максименка та ін. Київ-Люблін : Ін-т. психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Інститут Наук про Родину і Працю Соціальної Католицької Університету Любліна Яна Павла II, 2016. С. 105–110.

24. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / З. Г. Кісарчук, 131 Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко, Л. Г. Царенко ; за ред. З. Г. Кісарчук. К. : Логос, 2015. 207 с.

25. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.- метод. посіб. Заг. ред.: К. Б. Левченко, В. Г. Панок, І. М. Трубавіна. – К. : Агентство «Україна», 2015. – 176 с.

26. Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії. URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Romanchuk_PTSD.pdf (дата звернення 17.03.2024.)

27. Шевченко О. Т. Психологія кризових станів. Уроки життя крізь призму страждань. Київ : «Здоров'я», 2005

28. Як працює реабілітація дітей, що постраждали внаслідок війни в Україні? URL: <https://svidomi.in.ua/page/yak-pratsiuie-reabilitatsiia-ditei-shcho-postrazhdaly-vnaslidok-viiny-v-ukraini> (дата звернення 17.03.2024.)